

By, marsk og geest 7

Årsberetning 1994

Den antikvariske Samling i Ribe

By, marsk og geest 7

»Odin fra Ribe« - 4,2 cm høj mandsmaske af støbt bly. Odins hoved med det flotte, svungne overskæg flankeres af to ravne Hugin og Munin, som tilhvisker Odin vise råd om verdens gang. Sandsynligvis lavet i Ribe i 700-årene, men fundet for få år siden i en kasse med bøjede søm. Tegning: Lars Hammer.

Årsberetning 1994

Den antikvariske Samling i Ribe

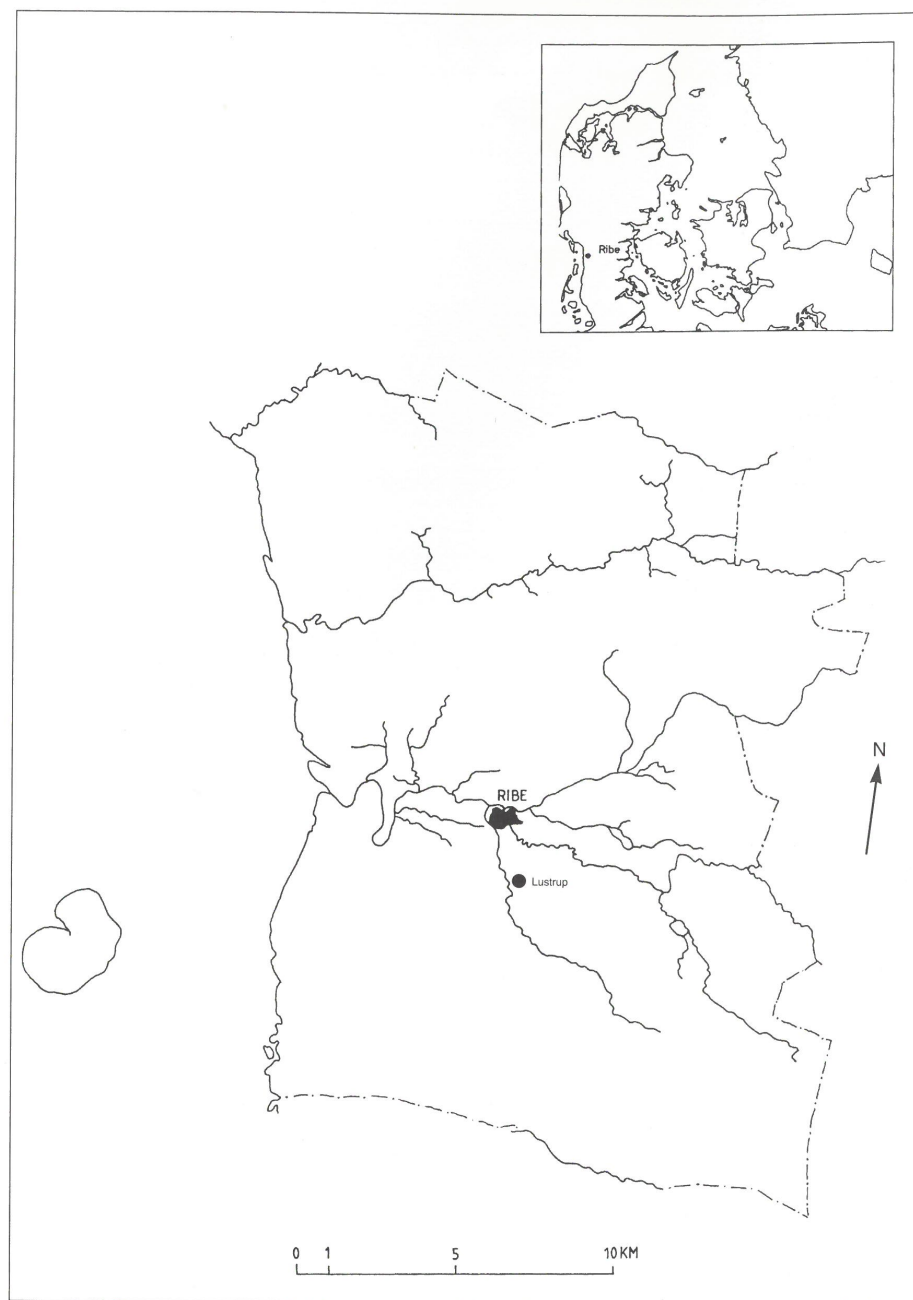
By, marsk og geest 7

Årsberetning 1994

Den antikvariske Samling i Ribe 1995

ISBN 87-89827-10-4

ISSN 0905-5649

Indhold

Mindeord	3
Per Kristian Madsen Ribes lange middelalder - om Den antikvariske Samlings nye udstilling	5
Else Roesdahl Handel og middelalderarkæologien - et debatoplæg	11
Per Kristian Madsen Pavelige blysegl - en rekvisit i senmiddelalderens fromhedsliv?	15
Hans Skov Dæmning, møllestrøm og byport - en arkæologisk undersøgelse af Nederdammen og Nørreport i Ribe	31
Steffen M. Søndergaard Bygningsarkæologisk undersøgelse af 1500-tals bindingsværkshuset i Fiskergade i Ribe ..	41
Søren Mulvad Lustrup Birketing	51
Claus Feveile Gråbrødregade i Ribe - arkæologiske resultater 1995	61
English abstracts	67
Årets tal 1994	70
Publikationer	72

Handel og middelalder-arkæologien - et debatoplæg

Af Else Roesdahl

Handel (og anden udveksling) er central for forståelsen af middelalderens byer, samfundsdynamik, levevilkår og meget andet. Basis for bl.a. byernes opkomst og omstrukturering er jo en voldsom øgning i handel/udveksling op gennem perioden. Men emnet er hidtil kun sporadisk berørt af middelalderarkæologer, selv om det arkæologiske kilde-materiale er meget stort. I det følgende, der blev fremlagt på det byarkæologiske møde i Ribe 1993, vil jeg mest gå ind på varer og tage danske eksempler.

Det kan undre, at middelalderarkæologien stadig går uden om emnet (bortset fra visse specialstudier). Hos forhistorikerne er handel og udveksling et yndet emne inden for jernalder og vikingetid. Alene om Ribeegnens handel er der en rig litteratur (f.eks. Stig Jensen: *Handel med dagligvarer i vikingetiden*, Hikuin 16, 1990), og der er mange og lærde afhandlinger om betydningen af handel/udveksling for samfundsudvikling, bydannelse, statsdannelse osv. Det er også for længst erkendt, at vikingetidens handel omfattede diverse dagligvarer, der nåede både by og land (f.eks. Else Roesdahl: *Danmarks vikingetid*, 1980). Basis for denne viden er normale arkæologiske analyser af importsager og distributionen af dem, samt lidt historie og etnoarkæologi, der hjælper med at forstå udvekslingssystemer.

Om middelalderen kan man imidlertid læse hos historikere, at samfundet indtil højmiddelalderen var indrettet til konsumtion på stedet, og at handelen overvejende omfattede luksusvarer til agrarsamfundets overklasse (Kai Hørby i *Dansk Social Historie*, 1980, s. 168). Det er interessant, ikke mindst på baggrund af arkæologernes synspunkter på handel nævnt lige ovenfor, og på baggrund af skibsarkæologiens resultater med påvisning

af specialiserede handels/fragtskibe senest fra slutningen af 900-årene (f.eks. Olaf Olsen og Ole Crumlin-Pedersen: *Fem vikingeskibe fra Roskilde Fjord*, 1969). En af de bedste historiske oversigtsafhandlinger om middelalderens handel i Danmark er i øvrigt stadig Aksel E. Christensens bidrag til *Nordisk Kultur. Handel og Samfærdsel*, fra 1934. Det bør dog nævnes, at Poul Enemark har skrevet en række nyttige specialartikler i *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder* (de burde udgives samlet), samt store afhandlinger om senmiddelalderens handel. I de senere år er senmiddelalderens handel også behandlet af Bjørn Poulsen, med øjnene åbne for arkæologiens muligheder.

Men fra historikere får man normalt kun lidt hjælp angående handelsvarer, før man når til senmiddelalderen. Deres interesser går ofte mere i retning af handelens strukturer og organisation. De oversigter over forskellige landes middelalderarkæologi, som er kommet de senere år, rummer heller ikke meget om handelsvarer. Niels-Knud Liebgotts *Dansk middelalderarkæologi* (1989) har knap tre sider (der er mere om handelspladser og sæsonmarkeder: handelens fysiske rammer; og i afsnittet om marinarkæologien kommer han ind på skibes voksende lasteevne). Om handelsvarer konkluderes, at arkæologien kun i begrænset omfang kan bidrage med ny viden (s. 307). Heri er jeg dybt uenig. Tværtimod ligger der et vældigt kilde-materiale skjult i arkæologien. Problemet er, at det ikke er systematiseret og samlet.

Men hvorfor er der i Danmark denne divergens mellem forhistorisk og middelalderarkæologisk forskningspraksis? Rammerne for handel/udveksling var næppe meget anderledes i ældre middelalder end i vikingetid (bortset fra kirkens rolle), og de skriftlige

kilder om handel indtil senmiddelalderen er få, ligesom i vikingetid. Men det arkæologiske kildemateriale er langt rigere i både ældre og yngre middelalder end i vikingetid. Hvis Kai Hørbys og Niels-Knud Liebgotts synspunkter er rigtige, så er der noget galt med forhistorisk arkæologisk metode. Hvis deres synspunkter derimod er forkerte, så er det på høje tid, at middelalderarkæologerne går i gang for alvor.

Der er flere grunde til, at de to arkæologiske fag håndterer handel/udveksling så forskelligt. Først og fremmest er mange problemstillinger i den forhistoriske arkæologi langt bedre afgrænsede end i middelalderarkæologien - alene fordi det første fag er meget ældre og har langt flere udøvere. En anden grund er nok, at historikere altid har beskæftiget sig med middelalderens handel. Det er dog ingen undskyldning for arkæologer, for som nævnt er historikernes problemstillinger tit anderledes. Desuden er deres kildemateriale anderledes, og det er på næsten alle områder fattigere end det arkæologiske, ialtfald indtil senmiddelalderen.

En tredje grund er måske, at nogle middelalderarkæologer eventuelt savner teoretisk ståsted til at kunne håndtere udefinerede systemer for handel/udveksling: at man lader

sig skræmme af "kildekritik". Er en genstand fra et fremmed land (f.eks. en flandersk kan-de) nu også handlet? Hvilken værdi havde den i givet fald? Eller var den måske emballage, eller gave, eller medgift, eller souvenir, eller krigsbytte, osv.? Og hvad betød det? Hvor store mængder blev omsat? Naturligvis er det også et problem, at der har været masser af økonomisk vigtige, men letforgængelige varer som pelsværk, klæde, krydderier, vin, øl og ikke mindst almindelige landbrugsvarer, som vi arkæologisk kun finder meget få eller indirekte eller ingen spor af. Men repræsentativitet burde være et kendt problem, når man arbejder med fortiden.

Hvis resultater skal opnås, må man imidlertid i gang med normale arkæologiske definitioner af hvilke varer, der er handlet/udvekslet, dvs. definere de genstande, som ikke er fremstillet lokalt, eller som er professionelt fremstillet lokalt og derfor handlet/udvekslet, uden nødvendigvis i første omgang at tage stilling til måden. Dette materiale må så samles og systematiseres. Sidenhen kan man diskutere, hvordan det er udvekslet, værdien, den økonomiske betydning og mange andre ting. Selvsagt må det arkæologiske kildemateriale samarbejdes med de skriftlige kilders oplysninger, så den bedst mulige totale forståelse opnås. Der kan f.eks. ikke være tvivl om, at konger og stormænd interesserede sig kraftigt for handel i ældre middelalder, jfr. Valdemar den Stores brev til Gotlandsfarerne og Valdemar Sejrs Østersøpolitik. De kunne få afgifter af handel, lige som i øvrigt i vikingetiden. De må også have skullet sælge/udveksle en del af deres naturalieindtægter - luksusforbruget skulle jo finansieres.

Der er meget at tage fat på. En arkæologisk baseret undersøgelse kunne af praktiske grunde begynde med kirker og kirkeinventar, f.eks. fra Ribe-egnen, der jo er ganske velbelyst, og som har hele kirker bygget af importerede sten (fig. 1). Ribe Domkirke og landsbykirkerne kunne ansues som handelshistorie. Ud over landet er der også glas-malerier, blytage, døbefonte, emaljearbejder, kunsthåndværk af hvalrostand, tekstiler, metal til kirkeklokker osv.

Men også dagliglivets brugsgenstande er handlet/udvekslet i stor stil. Vi ved det fra udgravninger (og fra skriftlige kilder). Blandt fundene er keramik, mortere, kværnsten, hvæssesten, stavbægre eller råmateriale dertil, malmgryder (fig. 2), tinkander, jern og andre metaller og meget, meget mere. Heriblandt er så velkendte ting som Den antikvariske Samlings bomærke: det lille knivskaft med metalbeslag og en falkonér af "elfenben" - enten af hvalrostand fra det høje Nord eller af elefanttand fra det fjerne Syden. Der er også alle de professionelle håndværksprodukter som bl.a. sko, smykker, drejet glaseret keramik; meget af dette repræsenterer lokalhandel. Man burde i artikler og andre fundpublikationer undersøge og opsummere, hvad der er import og handelsvarer, så det blev let tilgængeligt for dem, der måtte være interesseret i at samle materiale til større oversigter. Og samtidig søge at definere, hvad der er husflidsprodukter.

Det er på tide, at også arkæologien bruges som kilde til Danmarks historie og udvikling i middelalderen. I lange tidsrum er der knap andet kildemateriale, og de få skriftlige kilder er forlængst læst mange gange. Vi må bl.a. tage fat på studiet af handel/udveksling

Fig. 2. Malmgryde fundet med sølvbarrer, guldmønter, sølvbarrer og en træskål i Møllergade, Svendborg i 1885. Skatten er nedlagt i Erik af Pommerns tid, formentlig ca. 1420. Som så mange andre malmgryder har denne støbemærker på randens inderside. Det ene (W) angiver sandsynligvis, at gryden er støbt i Visby på Gotland (se Danmarks middelalderlige skattefund c.1050-c.1550, af J. Steen Jensen m. fl., 1992, nr. 253, s. 221-25). Foto: Nationalmuseet.

- med den erkendelse, at arkæologiske kilder, lige som skriftlige, normalt kun giver et lille hjørne af den forgangne virkelighed. Men det er vores opgave at anvende det, som findes.

Fig. 1. Hvinding kirke. Byggematerialet er, som i så mange andre kirker i det sydvestlige Jylland, langt overvejende rhinske tufsten. Kirken er fra 1200-årene (se By, marsk og geest 6, 1993). Foto: Poul Anker Nielsen.

Else Roesdahl
Docent, Afdeling for middelalder-arkæologi
Aarhus Universitet
8270 Højbjerg